

Beatrice G. Reed

”Du behøver bare se dig lidt omkring”

Representasjon av planter i svenske og norske bildebøker fra tidlig 1900-tall

”You only need to look around and see”: Representation of Plants in Swedish and Norwegian Picturebooks from the Early 20th Century

Abstract: Plants are not only vital to all other life on earth; as parts of settings and narrative frames as well as actors, they also form a frequent literary motif, not least in children’s literature. This article explores how plants are represented in Swedish and Norwegian picturebooks published between 1900 and 1930. Inspired by the emerging field of critical plant studies, it presents a plant-oriented quantitative analysis of 102 books. By examining what plant species and types the corpus contains, and how these botanical motifs are portrayed, the article seeks to nuance tendencies identified in historical accounts of the period. While affirming that both the forest and cultural landscapes are central picturebook topoi in the early 20th century, the survey reveals a remarkably diverse flora. The plant-oriented examination shows that representations of both wild and cultivated plants hold ecocritical potential.

Keywords: children’s literature history, picturebooks, critical plant studies, ecocriticism, trees, flowers

Siden Jan Ingenhousz i 1771 påviste at planter produserer oksygen når de blir utsatt for sollys, har mennesker kjent til plantenes avgjørende rolle for alt annet liv (Rogers). Også lenge før dette har man satt pris på planteriket som kilde til næring, vern, helbredelse, sanselig nytelse og inspirasjon (Ryan 102). I dag synes mange vestlige mennesker imidlertid å lide av det biologene og didaktikerne James H. Wandersee og Elisabeth E. Schussler omtaler som planteblindhet, en manglende evne til å legge merke til plantene som omgir oss, deres unike estetiske og botaniske kjennetegn, og deres fundamentale betydning for all menneskelig aktivitet (84–86). Mens Wandersee og Schussler mener at dette fenomenet bør betraktes som en perseptuell svakhet som blant annet skyldes at planter ikke har utgjort noen umiddelbar fare for menneskearten, har filosofen Matthew Hall argumentert for at å se det som uttrykk for en kulturelt konstruert holdning (*Plants* 6). Særlig den siste forståelsen, som innebærer at planteblindhet kan "kureres", utgjør et sentralt utgangspunkt for det unge, men voksende feltet "critical plant studies" (Ryan 102). Inspirert av impulser fra fagfelt som botanisk nevrobiologi, økokritikk, dyrestudier og posthumanisme (se for eksempel Mancuso og Viola; Garrard; Lönngren; Haraway) søker kritiske plantestudier å åpne for "new ways of reading in relation to plants, trees, crops and how they are imagined" (Woodward og Lemmer 24).

Slike planteorienterte lese måter kan aktualisere eldre tekster der vekster fremstår som viktige. For selv om kritiske plantestudier blant annet er motivert ut fra nyere botaniske studier som tyder på at mange arter kan kommunisere og tilpasse seg omgivelsene sine på avanserte måter (Trewavas; Mancuso og Viola), utgjør planteriket en hyppig forekommende motivkrets gjennom hele den vestlige litterære kanon. Dette gjelder også dersom vi begrenser perspektivet til den skandinaviske litteraturhistorien. For eksempel viser undersøkelser av skriftene til Henrik Wergeland, August Strindberg og Sigrid Undset at disse kanoniserte skandinaviske forfatterskapene rommer en formidabel mengde mer eller mindre detaljerte artsbeskrivelser og andre botaniske referanser (Fægri; Rasmussen; Forberg et al.). Som redaktørene av antologien *Plants in Children's and Young Adult Literature* (2022) poengterer, kan man også i barnelitteraturen spore en lang tradisjon der planter ikke bare fremstår som viktige deler av universet, men som "fellow beings or 'kin', affecting and being affected by their interrelationship with humanity" (Guanio-Uluru og Duckworth 1). Med utgangspunkt i et slikt historisk og planteorientert perspektiv på barnelitteratur utforsker denne artikkelen svenske og norske bildebøker for barn utgitt mellom 1900

og 1930. Ved å undersøke hvilke plantearter som kan identifiseres og analysere hvordan de blir fremstilt, søker studien å bidra med detaljert kunnskap om hvordan planter blir representert i regionens bildebøker fra tidlig 1900-tall. Artikkelens ambisjon er å nyansere litteraturhistoriske fremstillinger og kaste et nytt lys over synet på planter og botanisk kunnskap som preget mediet i perioden, ved hjelp av sentrale problemstillinger innenfor kritiske plantestudier.

Selv om de første svenske og norske bildebøkene ble utgitt rundt 1880-tallet, markerer århundreskiftet mediets første blomstringstid i Skandinavia med profilerte naturorienterte bildebokskapere som Elsa Beskow, Louis Moe¹ og Lisbeth Berg (Hallberg 217; Hagemann 74; Birkeland og Storaas 50, 53, 75). Som Eva von Zweigbergk påpeker i sin svenske barnelitteraturhistorie, var det først på 30-tallet at Beskows sterke stilling og Ellen Keys "skönhetsevangelium" for alvor fikk konkurranse (375). Til tross for at småbarnslitteraturens gjennombrudd etter andre verdenskrig markerer et tydeligere skifte i skandinavisk barnelitteraturhistorie, kan man altså ane en orientering mot mer urbane og industrielle miljø allerede på 30-tallet (Westin, "Superbarn, vardagsbarn" 247; Birkeland og Storaas 76). I kombinasjon med mer pragmatiske hensyn knyttet til tilgang og omfang på materialet gjør disse litteraturhistoriske forholdene det hensiktsmessig å begrense undersøkelsen til bøker utgitt mellom 1900 og 1930.

I det følgende sirkler jeg inn to hovedtendenser som kan leses ut av bildebokhistoriske beskrivelser av perioden: Både skog og kulturlandskap fremstår som sentrale barnelitterære troper i de tidlige svenske og norske bildebøkene. Etter en redegjørelse for undersøkelsens teoretiske og metodiske rammer, presenterer og diskuterer jeg funn basert på en kvantitativ analyse av planter og representasjonsstrategier i materialet. Selv om den kvantitative undersøkelsen i store trekk bekrefter de to hovedtendensene som kan leses ut av den litteraturhistoriske litteraturen, bidrar studien til å nyansere forståelsen av plantenes rolle i periodens bildebøker for barn.

Planteperspektiv på bildebokhistorien: Litteraturhistorisk kontekst

En undersøkelse av relevante litteraturhistoriske tekster tyder på at plantemotiver sto sentralt i de aller første svenske og norske bildebøkene for barn. I et oversiktskapittel om svenske bildebøker utgitt mellom 1880 og 1945 understreker Kristin Hallberg granskogens sentrale rolle i de tidligste svenske bildebøkene: "Skogen, den djupa,

mörka granskogen, där man aldrig skådar furornas toppar, där den skygga pyrolan bor inne i skuggan vid granens fot, där björnen, älgen, sagan och äventyret finns, är en central miljö i sekelskiftets bilderbok" (222). Selv om skogen ikke synes å være like påfallende sentral i de tidlige norske bildebøkene, påpeker Tone Birkeland og Frøydis Storaas i sin norske bildebokhistorie at verk fra tiårene rundt århundreskiftet inneholder "mykje snø, granskog og lafta tømmer" (139). Også Sonja Hagemann, som har studert illustratørens rolle i norske bildebøker frem til etterkrigstiden, understreker at norske natur- og kulturlandskap utgjorde en viktig inspirasjonskilde (107).

Plantenes rolle i de tidligste svenske og norske bildebøkene begrenser seg imidlertid ikke til å inngå i realistiske naturmiljø. I en artikkel med den talende tittelen "'Barn och blomma'. Den animerade blomman och bilderboken" (1995) påpeker Barbro Schaffer at dette motivparet var "så vanlig förekommande i 1800-talets bildvärld att det i bilderboken vid tiden runt sekelskiftet närmast är att betrakta som en bildkonvention" (197). Plantepersonmotivet utgjør det bærende elementet i flere av de første skandinaviske bildebøkene. Mens blomsterbarna som figurerer i Otilia Adelborgs bøker *Prinsarnes blomsteralfabet* (1892) og *Blomstersiffror med rim* (1894) fremtrer uten et konkret miljø, er plantepersonene i Lagertha Brochs *Haven paa lissom* (1904), Louis Moes *Blomsternes bog* (1905), Jeanna Oterdahls og Elsa Beskows *Blommornas bok* (1905) og Beskows *Blomsterfesten i täppan* (1914) i stor grad situert i eng- og hagelandskap.

Nærmer man seg plantemotivet i tidlige svenske og norske bildebøker fra et historisk perspektiv, kan man altså antyde to overordnede linjer. For det første utgjør planter viktige deler av den litterære settingen i mange verk, særlig i kraft av skogen som et realistisk nordisk naturmiljø. For det andre var flere av datidens betydeligste skandinaviske bildebokkunstnere inspirert av det populære plantepersonmotivet i europeiske bildebøker fra andre halvdel av 1800-tallet. Mens de realistiske skogplantene kan assosieres med forestillinger om den "urørte" villmarken, kan de antropomorfe plantepersonene knyttes til eng og hage som uttrykk for kultivert natur. Innen økokritisk litteraturforskning betraktes begge disse landskapstypene som sentrale kulturelle troper som har formet vestlige forestillinger om forholdet mellom menneske og natur (Garrard 66; EASLCE). Dette er også sentrale topoi i nordisk barnelitteratur (Goga, "Home" 154; Goga, "Økokritisk perspektiv"; Goga, Guanio-Uluru, Hallås og Nyrnes 2). Med referanse til skog samt eng og hage som sentrale økokritiske og barnelitterære troper skal jeg forfølge disse to historiske linjene i lys av planterepresen-

tasjonene som kan identifiseres i svenske og norske bildebøker fra 1900 til 1930. Før jeg presenterer denne kvantitative analysen, vil jeg imidlertid klargjøre de teoretiske og metodiske premissene for undersøkelsen.

Fytobibliografi: Teoretisk og metodisk rammeverk

Analysen av plantemotiver i svenske og norske bildebøker fra tidlig 1900-tall er foretatt ved hjelp av *Fytobibliografi. Database over planter i skandinaviske bildebøker (The Phytobibliographical Database)*,² et metodisk rammeverk utviklet for å registrere, kartlegge og analysere representasjon av planter i skandinaviske bildebøker for barn fra 1900 og fremover. Siden de store skandinaviske bibliografiske databasene Libris, Oria og Det Kgl. Bibliotek mangler fullstendige systemer for merking av bildebøker og utgivelsesland, finnes det per i dag ingen andre verktøy som gir en oversikt over skandinaviskproduserte bildebøker. Svenska barnboksinstitutets (Sbi) bibliotekskatalog gjør det imidlertid mulig å sortere ut de svenske bildebøkene som finnes i instituttets fysiske arkiv. De svenske bøkene som inngår i denne undersøkelsen, er samlet inn med Sbi:s hjelp. Det norske materialet er samlet inn med assistanse fra Nasjonalbiblioteket og baserer seg i stor grad på oversikter fra den nasjonalbibliografiske katalogen *Norsk bokfortegnelse*. At undersøkelsen kun omfatter svenske og norske bøker, men ikke danske, noe som ville gitt et skandinavisk korpus, skyldes hovedsakelig utfordringer med å kartlegge et dansk korpus.³

Databasens design er inspirert av sentrale spørsmål og begreper innen kritiske plantestudier og barnelitterær økokritikk. Mens stadig flere tenkere har problematisert det kartesianske skillet mellom dyr og menneske, synes skillet mellom det animale og det vegetative stadig å stå sterkt i vestlig tenkning (Nealon x; Aloï 5). Denne neglisjeringen av plantene og deres kapasiteter til fordel for sansende og handlende menneskelige og ikke-menneskelige dyr, er en tydelig tendens også i barnelitteraturen (Guanio-Uluru og Duckworth 9). Derfor trenger vi, som redaktørene av *The Language of Plants. Science, Philosophy, Literature* (2017) påpeker, en "phyto-centric" form for litteraturstudium som undersøker litteraturens planter uten nødvendigvis å forstå dem som bakgrunn eller symbol for noe annet (Gagliano, Ryan og Vieira x). *Fytobibliografi. Database over planter i skandinaviske bildebøker* kan sies å nærme seg bildebøker fra et slikt planteorientert perspektiv.⁴

Databasen er strukturert i fem integrerte hovedkategorier. Mens de to første inneholder standard bibliografiske opplysninger som tittel, årstall, utgivelsesland, forlag, forfattere og illustratører, er de to

neste designet for å kartlegge planter. I den ene registreres spesifikke arter med norske og latinske navn.⁵ Den andre inneholder overordnede typer av planter som "trær og skog", "gress og strå" og "frukt og grønnsaker". Mens tabellen over spesifikke "plantearter" impliserer en botanisk tilnærming til plantemotivene, reflekterer oversikten over "plantetyper" vanlige konvensjoner og kategorier i bildebøker for barn. Den siste tabellen er den mest analytiske og derfor den som krever mest litterær og visuell fortolkning. Under tabelloverskriften "Fytoanalytiske trekk" registreres ulike typer miljø, som "hage", "skog", "fjell", "kulturlandskap" og "by". Her markeres også typer av karakterer innenfor kategoriene "menneske", "dyr", "plante" og "fantasivesen" samt bruk av figurative troper som "antropomorfismer" (menneskeliggjøring) av planter og dyr, og "fytomorfismer" (vegetalisering). Den analytiske delen inneholder også en underkategori for registrering av balansen mellom planterepresentasjon i bilde- og tekstsegmenter.

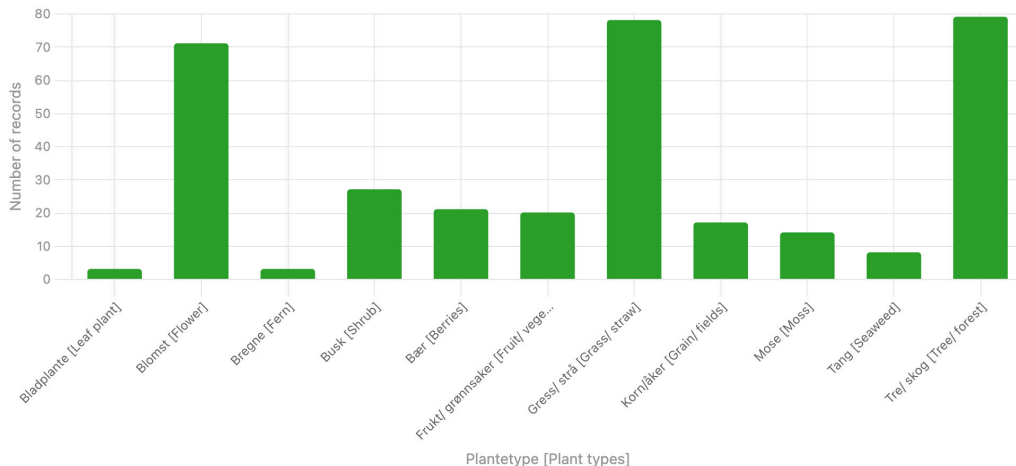
Materialet som undersøkes i denne artikkelen, består av skjønnlitterære bøker myntet på barn med både tekst og bilder på de fleste oppslag, skapt og utgitt i Sverige og Norge mellom 1900 og 1930. Denne avgrensingen ligger tett opp til Birkeland og Storaas' pragmatiske bildebokdefinisjon (14) i *Den norske biletboka* (1993). I utgangspunktet innlemmes ikke sakprosa sjangre som lærebøker, oppslagsverk eller floraer, men i tilfeller der grenseoppgangen mellom fiksjon og faksjon ikke er åpenbar, inkluderes bøkene. Undersøkelsen inngår i en serie artikler som søker å kartlegge og analysere planter i skandinaviske bildebøker med utgangspunkt i rammeverket som den fyto bibliografiske databasen etablerer (Reed).⁶

Planter i svenske og norske bildebøker fra 1900 til 1930: Kvantitativ analyse

Det undersøkte materialet består av 102 bøker, 52 norske og 50 svenske.⁷ I dette korpuset ble 151 ulike plantearter registrert.⁸ 20 arter ble observert i fem eller flere bøker. Den klart mest frekvente enkeltarten i materialet var gran (*Picea abies*), som ble registrert i 24 bøker. Også de to andre vanligste skogtrærne i Sverige og Norge, bjørk (*Betula pubescens*) og furu (*Pinus sylvestris*) (NIBIO; SLU 86), var relativt frekvente, med 15 registreringer hver. Den nest mest forekommende arten var steinrose (*Rosa canina*), som ble notert i 18 bøker. Markblomstene blåklokke (*Campanula rotundifolia*), prestekrage (*Leucanthemum vulgare*) og løvetann (*Taraxacum ruderalia*) ble alle observert

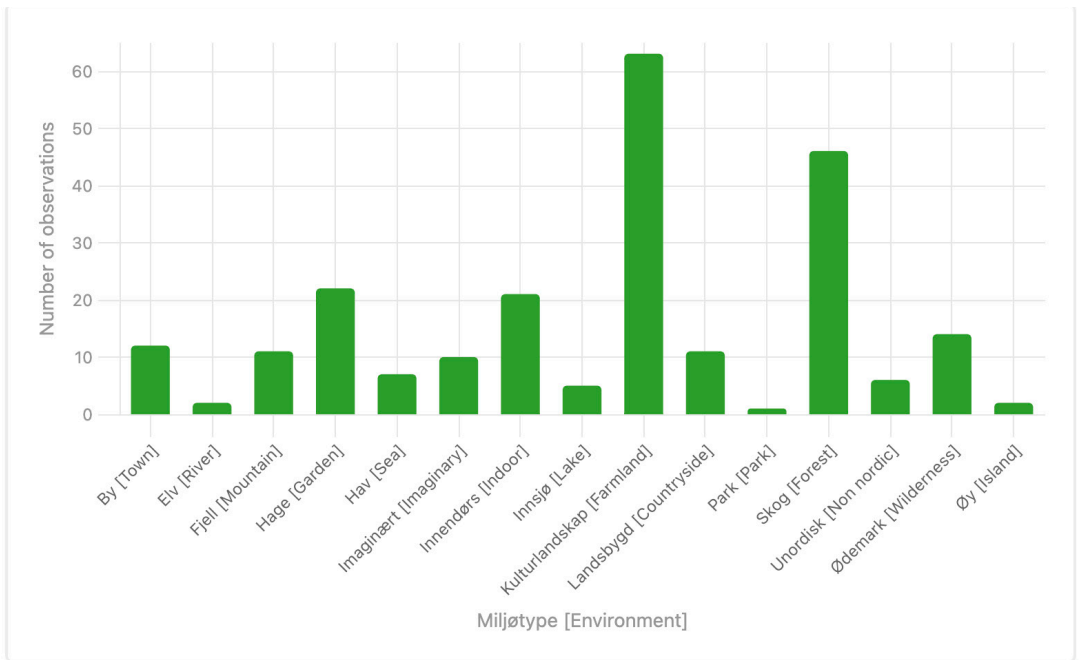
i 15 bøker, mens dyrka epler (*Malus x domestica*) og markjordbær (*Fragaria vesca*) ble registrert i henholdsvis 16 og 13 verk. Denne blandingen av ville og dyrkede vekster reflekteres også blant artene som forekom i fem til ti bøker. I denne gruppen inngikk eik (*Quercus robur*), rogn (*Sorbus aucuparia*), osp (*Populus tremula*), blåveis (*Hepatica nobilis*), hvitveis (*Anemone nemorosa*), rødkløver (*Trifolium pratense*), kornvalmue (*Papaver rhoeas*), marianøklebånd (*Primula veris*), blåbær (*Vaccinium myrtillus*), tyttebær (*Vaccinium vitis-idaea*) og potet (*Solanum tuberosum*).

Registreringen av plantetyper bekrefter tendensene i artsvariasjonen. Trær og skog utgjorde, med sine 79 noteringer, den vanligste plantetypen i materialet, tett fulgt av gress og strå (78 bøker) og blomster (71 bøker). Mens disse mest frekvente plantetypene altså inngikk i 70–80 % av de undersøkte bøkene, ble busker, bær, frukt og grønnsaker samt korn og åker observert i 17–27 % (se figur 1).

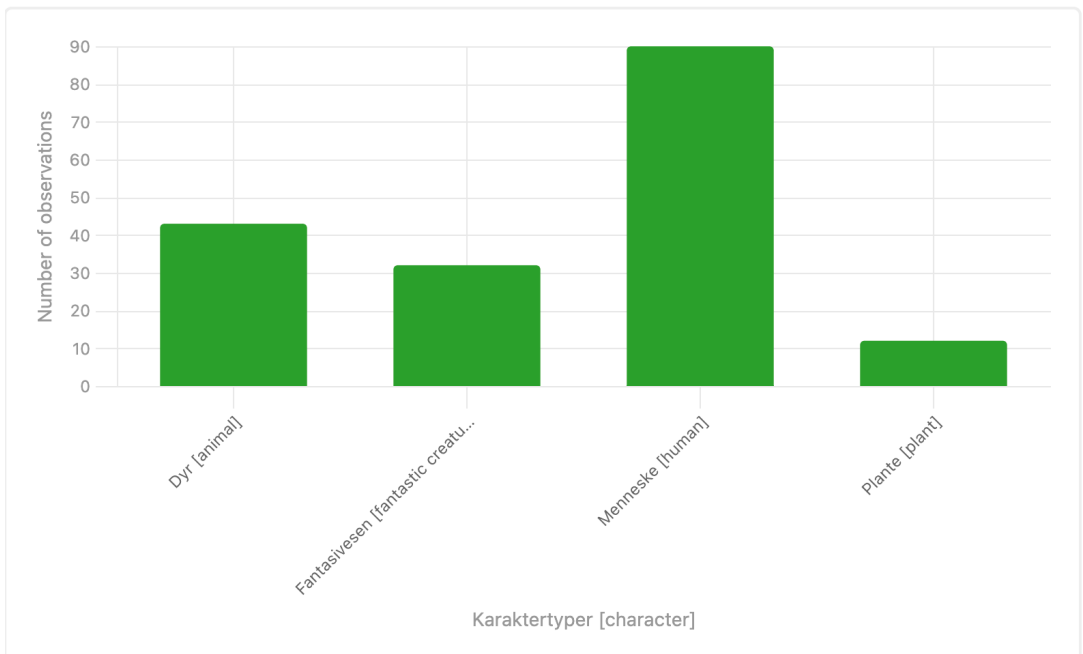

Figur 1. Plantetyper observert i svenske og norske bildebøker utgitt mellom 1900 og 1930.

Ut fra registreringen av identifiserbare plantearter og -typer kunne man forvente at skog var den mest frekvente miljøtypen i materialet. Den fytoanalytiske undersøkelsen viser imidlertid at skog kun inngikk i 46 verk (45 %), mens kulturlandskap forekom i 63 av bøkene (62 %). Hage var den tredje mest vanlige miljøtypen, observert i 22 bøker, men innendørsmiljøer (21 bøker) var nesten like vanlig. Landskap som konnoterer ødemark, ble observert i 14 bøker, mens fjell, landsbygd og bymiljø forekom i 11 verk. Nesten alle de undersøkte bøkene skildret imidlertid flere typer miljø (se figur 2).

Figur 2. Miljøtyper observert i svenske og norske bildebøker utgitt mellom 1900 og 1930.

Figur 3. Karakter typer observert i svenske og norske bildebøker utgitt mellom 1900 og 1930.

Makroanalysen av karaktertyper, figurative formasjoner og forholdet mellom tekst- og bildesegment viser ganske tydelige tendenser. 90 av bøkene portretterte mennesker. Dyr spilte en vesentlig rolle i 42 bøker, mens ulike former av fantasivesen inngikk i 32 verk. Kun 11 bøker fremstilte plantekarakterer (se figur 3). Mennesker er også toneangivende i det metaforiske bildespråket. Mens antropomorfe dyr ble observert i 16 verk, rommet korpuset 12 bøker med menneskelignende planter. Eksempler på plantelignende mennesker eller dyr ble ikke funnet i noen av bøkene. Derimot spilte plantene en vesentlig rolle i bøkens bilder. I hele 70 bøker fremsto bildene som den bærende mediale uttrykksformen for planterepresentasjon, mens 26 verk var preget av vegetal balanse mellom tekst- og bildesegment. Undersøkelsen viser at tekst ikke utgjorde den viktigste arenaen for plantefremstilling i en eneste bok.

Mangfoldige trær og blomster: Diskusjon av hovedtendenser

Den kvantitative undersøkelsen av plantemotiver i svenske og norske bildebøker for barn fra tidlig 1900-tall bekrefter i hovedsak inntrykket som kan leses ut av de konsulterte litteraturhistoriske fremstillingene av perioden. Planter, særlig trær, gress og blomster, spiller en vesentlig rolle i materialet, og de fremtrer enten som del av et skoglandskap eller i hage- og kulturlandskap. Den statistiske analysen av arter og representasjonsstrategier bidrar likevel til å nyansere bildet betraktelig.

Den mest slående tendensen som kan leses ut av den kvantitative undersøkelsen, er at materialet oppviser en bemerkelsesverdig botanisk artsrikdom. Selv om noen arter går igjen, rommer bøkene over 150 forskjellige arter. En tilsvarende undersøkelse av svenske og norske bildebøker utgitt i 2020 tyder på at artsrikdommen i bildebøker har gått ned i løpet av det siste hundreåret. Selv om denne undersøkelsen ikke kan gjøres til gjenstand for en reell komparasjon, siden det kun dreier seg om bøker utgitt i løpet av *ett* år, kan man tenke seg at en dreining bort fra realistiske stilideal og mot modernistiske og postmodernistiske impulser på andre halvdel av 1900-tallet har medført færre identifiserbare planter (Birkeland og Storaas 161; Druker, *Modernismens bilder* 172). Dersom naturtro etterligning av virkeligheten ikke fremstår som et mål, blir det heller ikke viktig å fremstille planter realistisk. Også uten å betrakte de undersøkte bøkene i lys av senere tendenser synes det imidlertid klart at de gjennomgående fremstår som formidlere av botanisk kunnskap. Ved å fremstille planter gjennom artsnavn eller visuelle beskrivelser som

gjør det mulig å bestemme dem botanisk, bidrar de tidlige svenske og norske bildebøkene til å gjøre leseren oppmerksom også på plantene som omgir oss i den virkelige verden.

Den høye frekvensen av gran i det undersøkte korpuset bekrefter Hallbergs konstatering av granskogens sentrale posisjon i de tidlige svenske bildebøkene. Undersøkelsen viser at gran er vanlig også i de norske bøkene. Skogen står sentralt i produksjonen til den mest innflytelsesrike bildebokskaperen i Skandinavia på tidlig 1900-tall: Flere av Elsa Beskows bøker inngår i det undersøkte materialet, men skogen er særlig fremtredende i *Tomtebobarnen* (1910). Som biologen Edvard von Krusenstjerna har poengtert, er Beskows gjengivelse av planter preget av høy botanisk presisjon, og *Tomtebobarnen* kan betraktes som en presis beskrivelse av en mellomsvensk blandingskog (217). Beskows kunnskaper om skogsmiljøet kommer både til uttrykk i den svært realistiske gjengivelsen av botaniske detaljer og i hennes bevisste omgang med biotopenes sammensetning og årssyklus (Westin, "Beskows biotoper" 164). Selv om Beskow var utpreget naturtro i sine plantefremstillinger, tyder den store artsrikdommen i det undersøkte materialet på at hun ikke var alene om å formidle detaljert botanisk kunnskap på denne måten. Den høye frekvensen av gran, furu og bjørk tyder på at skogen hadde en særlig viktig funksjon. Gunilla Halldén påpeker at særlig gran og furu går igjen hos Beskow og andre sentrale svenske skogsskildrere, og at dette bidro til å "göra skogen till en del av skandinavisk habitus" (84). Som Elina Druker har vist, avfødte denne orienteringen mot skogen en utpreget nordisk naturmytisk illustrasjonskunst rundt århundreskiftet med John Bauer, Theodor Kittelsen og Louis Moe som sentrale premissleverandører ("Bland tomtar och troll" 111). Den høye frekvensen av presist skildrede skogplanter i de tidlige svenske og norske bildebøkene kan dermed ikke bare leses som formidling av kunnskap om skogsbiotoper og -trær, men også som uttrykk for naturorientert nasjonalisme eller regionalisme.

Som undersøkelsen av miljøtyper vitner om, utgjør kulturlandskap imidlertid et minst like sentralt topos i de tidlige svenske og norske bildebøkene som skog. Også tettheten av engblomster som blåklokke, prestekrage, løvetann og rødkløver samt spiselige planter som blåbær, tyttebær, epler og potet speiler denne doble balansen mellom ukultivert og kultivert natur, og mellom et estetisk og bruksorientert perspektiv på den.⁹ Mens statistikken viser at materialet formidler detaljert kunnskap gjennom realistiske fremstillinger av både ville og dyrkede plantearter og biotopene de vokser i, antyder analysen av fremstillingsstrategier en antroposentrisk tendens.

Ikke bare er menneskelige karakterer overrepresentert, også måten plantene fremstilles på, synes å basere seg på et menneskelig utgangspunkt. Dette er særlig påtakelig i bildene, som imidlertid også er viktigere eksponenter for den formidlede botaniske kunnskapen enn tekstsegmentene.

I hvilken grad antropomorferende bildespråk impliserer antroposentriske verdier, er imidlertid et debattert spørsmål innen kritiske plantestudier. I boken *Plant-Thinking. A Philosophy of Vegetal Life* (2013) hevder Michael Marder at planters eksistensform er så radikalt forskjellig fra menneskenes at de unndrar seg de kategoriene vi mennesker vanligvis forstår verden gjennom. Å fremstille en plante som en aktør med personlighet eller subjektivitet innebærer dermed en form for epistemisk vold, fordi det legger til rette for "the projection of human purposes and goals into it" (29). Marder kritiserer blant annet Matthew Hall som har argumentert for at vi i høyere grad bør forholde oss til planter som personer slik man gjør i en rekke urfolkstradisjoner, fordi dette ville innebære et mer relasjonelt syn på samspillet mellom menneske og plante (*Plants* 11; "In Defence" 9). Selv om både Marder og Hall kritiserer neglisjeringen og nedvurderingen av planter som har preget vestlig tenkning siden Aristoteles plasserte dem under både mennesker og dyr i det hierarkiske livssystemet *scala naturae*, er de altså uenige om hvordan vi mennesker bør forstå planter (Rigato og Minelli). Denne ambivalensen kommer også til uttrykk i diskusjoner om planters agens i barnelitteraturen. Mens Lydia Kokkola har tatt til orde for å forstå planter i lys av "plant issues" snarere enn ut fra "their contribution to human endeavour" (277), har flere nyere bidrag utforsket tilsynelatende antropomorfe planter som reelt aktive aktører (se for eksempel Doughty; Hill og Mayne-Nicholls; Höing).

En nærmere undersøkelse av plantekarakter i de tidlige svenske og norske bildebøkene tyder på at motivets ideologiske implikasjoner avhenger av det konkrete uttrykket. Schaffers historiske tilnærming til plantepersonmotivet i tidlige skandinaviske bildebøker tilbyr en klargjørende inngang til diskusjonen. Schaffer trekker frem flere europeiske bildebokskapere som hun mener hadde stor påvirkning i Skandinavia. Med de illustrerte bøkene *Un autre monde* (1844) og *Les fleurs animées* (1847) etablerte Grandville to måter å formgi plante-menneskemotivet på. Mens den første boken fremstiller planter med stengel, kronblader og andre av plantenes attributter, men med menneskelignende ansiktstrekk, ser gestaltene i *Les fleurs animées* i stor grad ut som menneskeskikkelser utstyrt med plagg og andre artefakter som minner om plantenes bestanddeler. Den før-

ste tradisjonen synes altså orientert rundt plantens form og egenskaper, mens den andre har menneskekroppen som utgangspunkt. Walter Cranes berømte *Flora's Feast* (1889) og *A Flower Wedding* (1905) står i den siste, mer antroposentriske tradisjonen, mens Richard Schmidt-Cabanis og Lothar Meggendorfers noe mindre kjente *Allerlei nette Pflanzen* (1882) minner mer om de antropomorfe plantene i *Un autre monde*.¹⁰

Selv om et par av illustrasjonene i *Görans bok* (1916) er mer planteaktige, ligner Beskows plantemennesker stort sett mer på mennesker enn planter. Det gjør også Moes blomster i *Blomsternes bog*. Lagertha Brochs hageplanter i *Haven paa lissom* kan imidlertid plasseres i den mer planteorienterte tradisjonen. At denne boken har fått lite oppmerksomhet av historikerne, er nok en viktig grunn til at Broch i stor grad er blitt fremstilt som en Beskow-epigon. Mens den mer kjente utgivelsen *Naturens Eventyr* (1947) nok kan minne om Cranes og Beskows blomstermennesker, ser plantene i *Haven paa lissom* ut som faktiske bær og røtter med menneskelignende ansikt, ben og armer. Som tittelen antyder, presenteres besjelingen av vekstene eksplisitt som fantasifull lek med hagens virkelige planter. Men dette "lissom"-blikket, som gjør det mulig å få med seg plantenes leker, fremstilles i den åpne henvendelsen som en verdifull ferdighet: "Ved du ikke det, da ved du ingenting! / Du behøver bare se dig lidt omkring" (Broch).¹¹ Selv om både tekst og bilder røper en antroposentrisk tendens i fremstillingen av de kjempende, dansende, kurtiserende, men også spiselige plantene, har dette humoristiske og utforskende blikket en underliggjørende effekt som kan bidra til å gjøre leserne oppmerksomme på plantene som planter.

Som diskusjonen av antropomorfe planter viser, krever vurdering av representasjonsstrategienes ideologiske implikasjoner et nærmere studium enn en rent kvantitativ undersøkelse åpner for. Fytoanalytiske undersøkelser har derfor størst potensial dersom de kombinerer kvantitative data med mer kvalitative tilnærminger slik jeg har søkt å gjøre gjennom de overnevnte eksemplene. Et bredt anlagt historisk blikk på planters estetiske uttrykk i bildebøker for barn kan imidlertid ikke bare bidra til å aktualisere glemte bøker som *Haven paa lissom*. Når man nærmer seg bøkene med plantene i fokus, blir det også tydelig at noen fremstillingsstrategier fremhever plantenes egenskaper i større grad enn andre.

Bøker som har "förändrat synen på vegetabiliska riket": Konklusjon

Som vist, utgjør planter en viktig motivkrets i svenske og norske bildebøker fra tidlig 1900-tall. Dette tyder på at planteblindhet, i den grad det preger skandinaviske bildebøker, er et forholdsvis moderne fenomen. Ikke bare oppviser de undersøkte bøkene et betydelig artsmangfold. Makroanalysen av planter og representasjonsstrategier tydeliggjør at både ville skogplanter og kultiverte vekster er frekvente. De representeres imidlertid ulikt. Mens gran, furu, bjørk og andre typiske skogplanter som regel fremstår som deler av realistisk fremstilte skogsbiotoper i den litterære settingen, er hageblomster og grønnsaker forholdsvis ofte fremstilt som antropomorfe karakterer i forgrunnen. På den ene siden synes de ville skogplantenes realistiske uttrykk og naturlige miljø å være mer i tråd med et økosentrisk perspektiv enn de antropomorfe hageplantene. På den annen side bidrar de menneskelignende pryde- og nyttevekstene i høyere grad til å rette lesernes oppmerksomhet mot plantene nettopp fordi de inntar posisjoner som menneskelige karakterer vanligvis har i litterære fortellinger. Grep som spiller på likheter og forskjeller mellom menneske og plante, kan dessuten få oss til å reflektere over hva som kjennetegner ulike plantearter og menneskenes forhold til dem. Det er imidlertid klart at bildene spiller en helt avgjørende rolle som formidlere av både botanisk kunnskap og refleksjonsvekkende perspektiv på planter. Dermed er det kanskje ikke bare Beskow som, med Boel Westins ord "tveklöst [har] förändrat synen på vegetabiliska riket" ("Beskows biotoper" 164). Den planteorienterte analysen jeg har foretatt her, tyder på at de fleste tidlige svenske og norske bildebøker har bidratt til lesernes kunnskaper om skogens og kulturlandskapets artsmangfold.

Biografisk informasjon: Beatrice G. Reed er postdoktor i skandinavisk barnelitteratur ved Høgskulen på Vestlandet. Hun disputerte med avhandlingen Natur og menneske i Stina Aronsons nordlige ødemarksfortellinger – En økonarratologisk analyse i 2020, og har skrevet flere artikler med vekt på fremstilling av naturlandskap og planter i nyere og eldre skandinavisk litteratur for barn og voksne.

Noter

1 Louis Moe var født og oppvokst på Tromøya i Norge, men reiste, i likhet med mange andre nordmenn, til København for å studere. Siden han bodde og virket i Danmark store deler av livet, betraktes han som norsk-dansk. Selv om Moe orienterte seg mot kontinentet er de frekvente naturmotivene i hans produksjon, som Vibeke Waallann Hansen påpeker, ofte tydelig inspirert av norsk natur (242).

2 Prefikset "phyto-" strammer fra det greske ordet "phyton", som betyr plante, eller mer bokstavelig, det som vokser (Harper). På norsk brukes den tilsvarende forstavelsen "fyto-" (Nyléhn), en form også jeg benytter når jeg tilpasser engelskspråklig fagterminologi til skandinavisk i denne teksten.

3 Mens Svenska barnboksinstitutets boksamling og katalog gjør det mulig å få en oversikt over de svenske bøkene fra den aktuelle perioden forholdsvis effektivt, er kartleggingen av både de norske og danske bøkene mer tidkrevende. Det er for eksempel ikke mulig å sile ut norsk- eller danskspråklige bøker som ikke er oversatt, men produsert i Norge eller Danmark, digitalt. *Norsk bokfortegnelse* gjør det likevel mulig å få en viss oversikt over det norske materialet. Siden jeg som forsker ansatt ved en norsk forsknings- og utdanningsinstitusjon dessuten har best tilgang til Nasjonalbibliotekets ressurser, har jeg derfor prioritert å kartlegge norske bøker i tillegg til svenske.

4 Med "The Phyto-Analysis Map", utviklet spesifikt for arbeid med planterepræsentasjoner i barne- og ungdomslitteratur, har Lykke Guanio-Uluru lagt til rette for en slik fytosentrisk form for litteraturanalyse. Kartet er derfor en viktig inspirasjonskilde for databasen, selv om den er utviklet uavhengig. Modellen presenteres som "an antidote to plant blindness" og visualiserer ulike representasjonsstrategier knyttet til litterære virkemiddel som fokalisering, stemme, narrativ rolle, miljø og intertekst (Guanio-Uluru, "Analysing Plant Representation"). Strategiene kan plasseres på en skala fra en fytosentrisk posisjon i den ene enden og et antroposentrisk verdensbilde i den andre, og kan, som Guanio-Uluru påpeker, betraktes som en spesifisering av "The Nature in Culture Matrix". Denne modellen, som er utviklet av forskergruppen NaChiLitCul ved Høgskulen på Vestlandet, er formet som et koordinatsystem der den ene aksen markerer et kontinuum fra et feirende til et problematiserende natursyn, mens den andre strekker seg fra et økosentrisk til et antroposentrisk perspektiv (Goga, Guanio-Uluru, Hallås og Nyrnes 12).

5 Den botaniske tabellen baserer seg på Johannes Lids, Dagny Tande Lids og Reidar Elvens *Norsk flora* (1994). Carl A. M. Lindmans, Birger Grenagers og Magnus Fries' *Nordens Flora* (1977) konsulteres når nødvendig.

6 Artiklene springer ut av forskningsprosjektet "Plants in Scandinavian Picturebooks for Children from 1900 to 2020", knyttet til forskergruppen Nature in Children's Literature and Culture (NaChiLitCul) ved Høgskulen på Vestlandet ("Plants"). I tillegg til korpuset som undersøkes her, inneholder databasen per 2023 et av 108 svenske og norske bildebøker utgitt i år 2020, et av 13 prisvinnende nynorske bildebøker utgitt etter år

2000 samt et korpus sammensatt av 57 prisvinnende svenske, norske og danske bildebøker utgitt mellom år 2000 og 2021.

7 Boksamlingene til Svenska barnboksintitutet og det norske Nasjonalbiblioteket er ikke fullstendige. Stikkprøver viser for eksempel at samlingene ikke nødvendigvis inneholder førsteutgaver av alle verk som er utgitt i flere opplag eller utgaver. Samlingene er imidlertid så omfattende at de gjør det mulig å danne seg et bilde av tendenser i tiden. Funnene som presenteres her, må dermed betraktes som indikasjoner på overordnede trender snarere enn uttømmende statistikk over alle utgitte bøker.

8 Jeg har ingen botanisk skolering og utelukker derfor ikke at jeg kan ha oversett eller feilbestemt enkelte arter. De 151 registrerte artene kan derfor betraktes som et minimumsestimert.

9 Rosens fremtredende posisjon i materialet er talende for denne balansen. De fleste forbinder kanskje rosen med hager og parkanlegg, men steinrosen er også en vanlig viltvoksende plante i Skandinavia. At roser forekommer såpass ofte i de undersøkte bøkene, kan imidlertid også knyttes til den estetiserende jugendstilens gjennomslag i den tidlige skandinaviske barnlitteraturen. Rosen, som har vært assosiert både med Afrodite og Jomfru Maria, spilte også en sentral rolle i det såkalte blomsterspråket som var populært i det europeiske borgerskapet på 1800-tallet (Cucciniello 64; Kranz).

10 Et interessant aspekt ved Grandvilles første plantebok er at den skildrer opptakten til en revolusjon der plantene setter seg opp mot menneskenes hensynsløse utnyttelse. Som Schaffer påpeker, minner dette scenariet om ugressets forsøk på opprør i *Blomsterfesten i tåppan* (207). Kanskje lot Beskow seg inspirere av Grandvilles revolusjonære plantenarrativ, men som Guanio-Uluru påpeker, fremstår den hierarkiske inndelingen av de ulike blomstene som uttrykk for et lite revolusjonært syn både på økologi og sosiale klasser. ("Plantekarakterer" 94).

11 Sidene i *Haven paa lissom* er upaginerte.

Litteratur

Adelborg, Ottilia. *Blomstersiffror med rim*. Bonnier, 1894.

---. *Prinsarnes blomsteralfabet*. Bonnier, 1892.

Aloi, Giovanni. "Introduction". *Why Look at Plants? The Botanical Emergence in Contemporary Art*, redigert av Giovanni Aloi, BRILL, 2019, s. 1-35.

Beskow, Elsa. *Blomsterfesten i tåppan*. Axel Eliassons konstförlag, 1914.

---. *Tomtebobarnen. Bilderbok*. Åhlén & Åkerlund, 1910.

Birkeland, Tone og Frøydis Storaas. *Den norske biletboka*. Landslaget for Norskundervisning Cappelen, 1993.

Broch, Lagertha. *Haven paa lissom*. Det Norske Aktieforlag, 1904.

Crane, Walter. *Flora's Feast. A Masque of Flowers*. Cassell, 1889.

---. *A Flower Wedding. Described by Two Wallflowers*. Cassell, 1905.

Cucciniello, Lisa. "Rose to Rosary. The Flower of Venus in Catholicism". *Rose Lore. Essays in Semiotics and Cultural History*, redigert av Frankie Hutton, Lexington Books, 2008, s. 64–65.

Doughty, Terri. "A Relational Poetics of Plant-Human Interaction. Contrasting the Picturebooks of Cicely Mary Barker and Elsa Beskow". *Plants in Children's and Young Adult Literature*, redigert av Melanie P. Duckworth og Lykke Guanio-Uluru, Routledge, 2022, s. 19–30.

Druker, Elina. "Bland tomtar och troll. John Bauer som förnyare av sagan". *Trollbunden. John Bauer och den magiska naturen*, redigert av Carina Rech og Karin Sidén, Prins Eugens Waldemarsudde, 2020, s. 111–137.

---. *Modernismens bilder. Den moderna bilderboken i Norden*. Diss., Stockholms universitet. Makadam, 2008.

EASLCE. "The Garden. Ecological Paradigms of Space, History, and Community – 8th Biennial EASLCE Conference", 1. februar 2017, www.easlce.eu/cfp-the-garden-ecological-paradigms-of-space-history-and-community.

Forberg, Bente, Bjørn Mølmen og Mari S. Stakston. *Sigrid Undset. Et liv med blomster*. Messel Stiftelsen Lillehammer Museum, 2015.

Fægri, Knut. *Dikteren og hans blomster. Florula Wergelandiana*. Universitetsforlaget, 1988.

Gagliano, Monica, John C. Ryan og Patricia Vieira. "Introduction". *The Language of Plants. Science, Philosophy, Literature*, redigert av Monica Gagliano, John C. Ryan og Patricia Vieira, University of Minnesota Press, 2017, s. vii–xiii.

Garrard, Greg. *Ecocriticism*. Andre utgave, Routledge, 2012.

Goga, Nina. "Home is Outdoors. A Study of Award-Winning Norwegian Picturebooks". *Ricerche Di Pedagogia e Didattica*, vol. 14, nr. 2, 2019, s. 145–714.

---. "Økokritisk perspektiv på representasjon av skog i skandinavisk barnelitteratur". *Globalt. Svenskläraryrskrift 2020*, redigert av Ulrika Nemeth og Anna Nordenstam, Svenskläraryrskriften, 2020, s. 113–129.

Goga, Nina, Lykke Guanio-Uluru, Bjørg Oddrun Hallås og Aslaug Nyrnes. "Introduction". *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures. Nordic Dialogues*, redigert av Nina Goga, Lykke Guanio-Uluru, Bjørg Oddrun Hallås, Aslaug Nyrnes, Palgrave Macmillan, 2018, s. 1–23.

Grandville, J. J. og Taxile Delord. *Un autre monde*. H. Fournier, 1844.

---. *Les fleurs animées*. Gabriel de Gonet, 1847.

Guanio-Uluru, Lykke. "Analysing Plant Representation in Children's Literature. The Phyto-Analysis Map". *Children's Literature in Education*, 2021, s. 149–167, doi.org/10.1007/s10583-021-09469-2.

---. "Plantekarakterer i et utvalg nordisk barnelitteratur". *På tværs af Norden 2. Økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur*, redigert av Nina Goga, Marianne Eskebæk Larsen og Sofie Hermansen Eriksdatter, Nordisk ministerråd, 2021, s. 92–98.

Guanio-Uluru, Lykke og Melanie Duckworth. "Introduction. Plants in Children's and Young Adult Literature. Perspectives on the Non-Human in Literature and Culture". *Plants in Children's and Young Adult Literature*, redigert av Melanie P. Duckworth og Lykke Guanio-Uluru, Routledge, 2022, s. 1–16.

Hagemann, Sonja. *De tegnet for barna. Norske kunstneres illustrasjoner i bøker for barn*. Tiden, 1986.

Hall, Matthew. "In Defence of Plant Personhood". *Religions*, vol. 10, nr. 5, 2019, doi.org/10.3390/rel10050317.

---. *Plants as Persons. A Philosophical Botany*. State University of New York Press, 2011.

Hallberg, Kristin. "Bilderbokens barn – drömmens och verklighetens resenärer. Svenska bilderböcker 1880–1945". *Läs mig. Sluka mig!*, redigert av Kristin Hallberg, Natur och Kultur, 1998, s. 213–249.

Halldén, Gunilla. *Barndomens skogar. Om barn i natur och barns natur*. Carlsson, 2011.

Hansen, Vibeke Waallann. "Troll kan tecknas. Naturväsen i Theodor Kittelsens og Louis Moes konst". *Trollbunden. John Bauer och den magiska naturen*, redigert av Carina Rech og Karin Sidén, Prins Eugens Waldemarsudde, 2020, s. 221–249.

Haraway, Donna J. *When Species Meet*. University of Minnesota Press, 2008.

Harper, Douglas. "Etymology of phyto-". *Online Etymology Dictionary*, www.etymonline.com/word/phyto-. Lest 14. oktober 2022.

Hill, Andrea Casals og Alida Mayne-Nicholls. "From Chamomiles to Oaks. Agency and Cultivation of Self-Awareness". *Plants in Children's and Young Adult Literature*, redigert av Melanie P. Duckworth og Lykke Guanio-Uluru, Routledge, 2022, s. 141–156.

Höing, Anja. "Vegetal Individuals and Plant Agency in Twenty-First Century Children's Literature". *Plants in Children's and Young Adult Literature*, redigert av Melanie P. Duckworth og Lykke Guanio-Uluru, Routledge, 2022, s. 159–170.

Kokkola, Lydia. "Critical Plant Studies and Children's Literature". *Edinburgh Companion to Children's Literature*, redigert av Clémentine Beauvais og Maria Nikolajeva, Edinburgh University Press, 2017, s. 274–280.

Kranz, Isabel. *Talande blommor. Blomsterspråkets ABC*. Ersatz, 2019.

Krusenstjerna, Edvard von. "Hur Elsa Beskow uppfattade naturen". *Natanael och Elsa Beskow. Studier och minnesbilder*. Norstedt, 1954, s. 211–218.

Lid, Johannes, Dagny Tande Lid og Reidar Elven. *Norsk Flora*. Sjette utgave, Samlaget, 1994.

Lindman, Carl A. M., Birger Grenager og Magnus Fries. *Nordens Flora*. Gyldendal, 1977.

Lönngren, Ann-Sofie. *Following the Animal. Power, Agency, and Human-Animal Transformations in Modern, Northern-European Literature*. Cambridge Scholars Publishing, 2015.

Mancuso, Stefano og Alessandra Viola. *Brilliant Green. The Surprising History and Science of Plant Intelligence*. Island Press, 2015.

Marder, Michael. *Plant-Thinking. A Philosophy of Vegetal Life*. Columbia University Press, 2013.

Moe, Louis. *Blomsternes bog; eller Rosens bryllup med sommerfuglen*. Gyldendal, 1905.

Nealon, Jeffrey T. *Plant Theory. Biopower and Vegetable Life*. Stanford University Press, 2016.

NIBIO. "Trærnes ti på topp i Norge", 28. januar 2022, www.nibio.no/nyheter/traernes-ti-pa-topp-i-norge.

Nyléhn, Jorun. "fyto"- . *Store Norske Leksikon*, snl.no/fyto. Lest 14. oktober 2022.

Oterdahl, Jeanna og Elsa Beskow. *Blommornas bok. Visor*. Bonnier, 1905.

"Plants in Scandinavian Picturebooks for Children from 1900 to 2020". *Høgskulen på Vestlandet*, blogg.hvl.no/nachilit/representasjoner-av-planter-traer-og-skog-i-bildeboker. Lest 19. april 2023.

Rasmussen, Alice. *Strindbergs flora. Det oerhörda materialet*. CKM Förlag, 2009.

Reed, Beatrice G. "Building a Phytobibliographical Database. Plants in Scandinavian Picturebooks for Children". *ISLE. Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 2022, doi.org/10.1093/isle/isac071.

Rigato, Emanuele og Alessandro Minelli. "The Great Chain of Being Is Still Here". *Evolution Education & Outreach*, vol. 6, nr. 1, 2013, s. 1–18.

Rogers, Kara. "What Did Jan Ingenhousz Discover about Photosynthesis?". *Encyclopaedia Britannica*, www.britannica.com/story/what-did-jan-ingenhousz-discover-about-photosynthesis. Lest 28. september 2022.

Ryan, John Charles. "Passive Flora? Reconsidering Nature's Agency through Human-Plant Studies (HPS)". *Societies*, vol. 2, nr. 3, 2012, s. 101–121.

Schaffer, Barbro. "'Barn och blomma'. Den animerade blomman och bilderboken". *Ur barndomens historia*, redigert av Anne Banér, Centrum för barnkulturforskning, Stockholms universitet, 1995, s. 197–211.

Schmidt-Cabanis, Richard og Lothar Meggendorfer. *Allerlei nette Pflanzen. Heitere Kinderlieder aus Wald und Feld, von Wiesenflur und Garten*. Braun & Schneider, 1882.

SLU, *Skogsdata 2022*. Institutionen för skoglig resurshushållning, SLU Umeå, 2022, s. 168.

Trewavas, Anthony. *Plant Behaviour and Intelligence*. Oxford University Press, 2014.

Wandersee, James H. og Elisabeth E. Schussler. "Preventing Plant Blindness". *The American Biology Teacher*, vol. 61, nr. 2, 1999, s. 82-86.

Westin, Boel. "Beskows biotoper. Skogen och djuren". *Vänbok till Sonja Svensson*, redigerad av Jan Hansson og Gallie Eng, Opal, 2008, s. 163-169.

---. "Superbarn, vardagsbarn och vilda bebisar. Svenska bilderböcker 1945-1980". *Läs mig - sluka mig!*, redigert av Kristin Hallberg, Natur och Kultur, 1998, s. 246-276.

Woodward, Wendy og Erika Lemmer. "Introduction. Critical Plant Studies". *Journal of Literary Studies*, vol. 35, nr. 4, 2019, s. 23-27.

Zweigbergk, Eva von. *Barnboken i Sverige 1750-1950*. Raben & Sjögren, 1965.